

СТРАТЕГІЯ МАЙБУТНЬОГО

Якщо проблеми модерну були примиренням минулого з майбутнім, то постмодерн мусить віднайти нові синтези протилежних точок зору – раціоналізму та ірраціоналізму
П.Козловськи

Метою вивчення теми є знайомство студентів із різними філософськими підходами до визначення перспектив суспільного розвитку. Впродовж свого життя люди не лише цікавляться своїм минулим, не тільки аналізують теперішній стан суспільства, але й прагнуть зазирнути у день прийдешній, передбачити хоча б у найближчій перспективі своє *майбутнє*. Таке прагнення ґрунтуються на тому, що у процесі життедіяльності люди ставлять перед собою цілі й шукають відповідні засоби їх досягнення. Лише за таких умов вони можуть отримати очікувані результати.

Проте реальні результати діяльності людей не завжди збігаються з планами. Діяльність інших людей може суттєво вплинути на темпи й ступінь досягнення цілей. Тому виникає об'єктивна потреба у передбаченні всіх можливих тенденцій загальноцивілізаційного розвитку, що можуть стати домінуючими, визначальними у більш віддаленій перспективі. Звідси й виникає потреба включати в історичну періодизацію суспільства не лише його минуле і теперішнє, але й *майбутнє*. Уявлення про нього залежать як від світоглядних орієнтирів дослідників, які розробляють суспільні прогнози, так і від їх оцінки минулого й сучасного людства. Тема розкривається через ключові поняття: *модерн, постмодерн, глобальні проблеми, “стійкий розвиток”, глобалізація*.

**Опозиція “модерн – постмодерн” у культурному
та цивілізаційному поступі людства**

При викладенні теми “Предмет соціальної філософії” були висвітлені різні підходи до історичної періодизації суспільства. Зокрема там зазначалося, що основними з них є: *формаційний*, *цивілізаційний*, *осьовий* та *хвильовий*. Був обґрунтований висновок, що ці підходи не суперечать, а доповнюють один одного, оскільки кожен з них ґрунтуються на виборі якогось одного стрижневого фактора суспільного розвитку: економічного, етнокультурного, технічного, технологічного. У своїй єдності вони допомагають встановити цілісність суспільного розвитку, бо у реальному житті матеріальні й духовні фактори нерозривно зв’язані між собою, впливають один на одного.

Згадані концепції історичної періодизації людства переважно стосуються аналізу минулого й теперішнього періодів суспільного поступу. Проте людство, як зазначалось, не може не прогнозувати свого майбутнього. Саме тому у філософії, соціології, культурології та інших суспільних науках виникає чимало теорій, в яких розробляється *стратегія майбутнього людської цивілізації* через зіставлення або протиставлення минулого та майбутнього. (*Термін “стратегія” означає загальний перспективний план певних дій, на відміну від терміна “тактика”, що характеризує безпосередні конкретні дії з використанням певних засобів. Тактика підпорядкована стратегії*). Серед цих теорій найбільш обґрунтованою на сьогоднішній день є періодизація загальноцивілізаційного розвитку за *історичними етапами розвитку культури*. Її називають *опозиція*, або *контроверза*, *“модерн – постмодерн”* (опозиція означає протиставлення, протидія, протистояння; контроверза – суперечка, розбіжність, незгода). Одні мислителі вбачають жорстке протистояння між модерном та постмодерном, інші наполягають на тому, що між ними є суттєві розбіжності, але ці етапи в розвитку людства не можна протиставляти.

У сучасній філософській літературі загальновизнаною є думка, що така історична періодизація загальноцивілізаційного розвитку повніше, ніж попередні, охоплює різні сфери суспільного життя в їх суперечливій єдності та взаємопливах, виявляючи при цьому основні риси культури майбутнього. Зародженню нового підходу до історичної періодизації суспільства сприяло формування нової

міждисциплінарної науки – *синергетики*, яка досліджує відкриті, складні, самоорганізовані, неврівноважені, нелінійні системи. Саме такою системою, на думку вчених, є суспільство, оскільки на його розвиток впливає величезна кількість різних елементів (економіка, техніка, політика, наука, релігія, мораль, мистецтво, звичаї, традиції тощо), що розвиваються нерівномірно. Його історія зв'язана з діяльністю різних за своїми інтересами соціальних груп, а тому неможливо з достатньою точністю передбачити його дальший розвиток, можливість та напрямки відхилень від магістрального руху.

Досить ґрунтовно опозиція “модерн – постмодерн” розглядається у працях сучасних французьких (Ж.-Ф.Ліотар, Ф.Гваттарі, Ж.Дельоз) та німецьких (Ю.Хабермас, П.Козловськи) філософів. Серед українських філософів таку періодизацію розглядають В.С.Лук'янець, О.М.Соболь (відома їх спільна праця “Філософський постмодерн”) та інші. Зазначені філософи по-різному визначають терміни “модерн” і “постмодерн”; виділяють різні риси, притаманні історичним етапам у розвитку культури, що позначаються цими термінами; виражают різне ставлення як до культури епохи Модерну, так і до культури доби Постмодерну. Тому необхідно встановити основні розбіжності у філософських концепціях, які поділяють культуру людства на Модерн та Постмодерн.

Спочатку треба звернутися до класичної філософської літератури, в якій розглядаються ці проблеми. Г.Гегель першим поставив питання про Модерн як певну історичну епоху. У нього Модерн – це Новий час у європейській культурі, а саме: три століття від 1500 по 1800 рр., час же, що наступив після 1800 р., він назвав новітнім. (У цьому зв'язку слід розрізняти Модерн як цілком визначену історичну епоху і модерніті – як нову ознаку, новизну, авангард, що притаманні будь-якій епосі в історії людства). Сучасні ж дослідники вважають, що епоха Модерну в Європі не завершилася 1800-м роком, оскільки її головні ознаки були притаманні культурі людства майже до другої половини ХХ ст.

Такої точки зору дотримуються Ж.-Ф.Ліотар, Ю.Хабермас, П.Козловськи та інші філософи. Період західноєвропейської історії, що тривав до 1500-го року, вони назвали Премодерном (або передмодерном), а наступну за Модерном епоху – Постмодерном

(*пост* – означає *після*). Вони дійшли згоди у визначенні основних ознак культури Модерну:

1. *Раціоналізм з його протистоянням іrrаціоналізму.*
2. *Переважний розвиток природничих наук.*
3. *Домінуючий розвиток техніки, метою якого є оволодіння силами природи.*

Більшість із названих філософів вважає, що проект Модерну залишається незавершеним, оскільки він не досягнув своїх цілей. Більше того, він породив значну кількість екологічних проблем і був змушений поступитися новому проекту – проекту Постмодерну. А ось у поясненні причин незавершеності планів Модерну вони розходяться. Зокрема, Ю.Хабермас вважає, що епоха Модерну продовжується й тепер, а його цілі та шляхи реалізації були свідомо чи несвідомо викривлені. Тому треба повернутися до початкового проекту та подбати про його здійснення. П.Козловськи, навпаки, переконує, що плани Модерну були із самого початку утопічними через неможливість необмеженого панування людини над природою. Модерн себе вичерпав ще в 50-ті рр. ХХ ст., а отже, від його ідей слід відмовитися.

Ще більше розходяться думки сучасних західноєвропейських філософів щодо визначення основних рис епохи Постмодерну. Так, Ж.-Ф.Ліотар назначає, що “в міру входження суспільства в епоху, яка називається постіндустріальною, а культури – в епоху постмодерну, змінюється статус знання... Протягом сорока років так звані передові науки і техніка мають справу з мовою: фонологія й лінгвістичні теорії, проблеми комунікації та кібернетика, сучасні алгебри й інформатика, обчислювальні машини та їх мови, проблеми мовних перекладів і дослідження сумісності машинних мов, проблеми збереження пам'яті та банки даних, телематика й розробка “мислячих” терміналів... - ось явні свідчення і список цей невичерпний” (Ж.-Ф.Ліотар. Состояние постмодерна. – СПб: Алетейя, 1998. – С.14-16).

На його думку, наукові знання перетворюються на операційні лише за рахунок їх переведення у деякі кількості інформації. Головною ознакою наукового знання в культурі постмодерну стає його здатність бути проданим, набувати вартість у новому продукті, тобто перетворюватися на товар. У свою чергу, зміна

природи знання може впливати на державну владу та інші соціальні інститути. Отже, “в епоху інформатики питання про знання більше ніж коли б то не було стає питанням про управління” (там само. – С.28). Через це змінюються й функції університету: поряд із функцією професіоналізації він повинен здійснювати й функцію *перепідготовки* або *неперервної освіти*. Йдеться про те, що університетська освіта не завершується отриманням диплома молодими людьми. Суспільство постійно вимагає від спеціалістів підвищення компетенції через засвоєння нової наукової інформації, яка “дозволить їм розширити горизонт їх професійного життя та поєднати їх технічний і етичний досвід” (там само. – С.121).

П.Козловські (будучи релігійним філософом) розглядає інші основні риси культури постмодерну. На його погляд, головними сферами культури є *наука, економіка й мистецтво*, оскільки саме вони утворюють культуру суспільства як цілісність. Він вважає, що в усіх названих сферах культури можна простежити співвідносність: *антропоморфізм* (у культурі постмодерну) проти *техноморфізму* (у культурі модерну). Особливу роль у культурі модерну відігравало природознавство, теоріями якого намагалися описати не лише природні, але й суспільні явища. Культура постмодерну прагне усунути протистояння раціоналізму та ірраціоналізму, віднайти їх гармонію, звільнитися від нетерпимості в усіх її проявах, перейти до принципу толерантності (терпимості). Він наводить порівняльну таблицю *основних ознак культури модерну та культури постмодерну* (П.Козловски. Культура постмодерна. – М.: Республіка, 1997. – С.46):

М од е р н	П о с т м о д е р н
Функціоналізм: диференціація сфер життя та відмова від символізації культури у знаковій мові мистецтв	Контекстуальності: взаємопроникнення різних сфер життя, символізація культури у метафоричній мові знаків
Сциентизм у культурі знання: наука конститує світогляд	Багатоманітність різних форм корисного, освітнього та релігійного знання
Матеріалізм	Духовно-тілесний реалізм як

ідеалістичний монізм як теорії всезагальної дійсності	теорія всезагальної дійсності
Відносні теорії особистості й свободи як збільшення можливостей вибору	Субстанціальні теорії особистості, сутнісна свобода, здатна до змін ідентичність
Функціональна теорія суспільства	Органічна теорія суспільства
Природничо-науково та механістично орієнтована економічна теорія	Суспільно-наукова та природничо-наукова економічна теорія
Загалом: <i>економіко-технічний принцип прийняття рішень: “техноморфізм”</i>	Загалом: <i>Соціокультурний принцип прийняття рішень: “антропоморфізм”</i>

Разом з тим П.Козловськи попереджає про можливі (у майбутньому) негативні наслідки надмірного захоплення суспільства комп’ютеризацією, яка здійснюється у культурі постмодерну. Він пише: “Оскільки комп’ютери можуть частково брати на себе виконання інтелектуальних операцій, вони постають як розумні машини і спокушують своїх користувачів у діалозі з комп’ютером та іншими машинами виконувати роль розумних машин. Якщо людина починає себе сприймати як розумну машину, це неодмінно породжує проблеми у тих сферах, де людські конфлікти й труднощі не можуть бути вирішенні за взірцем техніки: в міжособистісній сфері співіснування і в усіх пограничних ситуаціях” (там само. – С.60).

Деякі філософи й культурологи обстоюють думку, що постмодерн притаманний не всій культурі, а лише літературі, мистецтву та релігії. Але більшість дослідників вважає, що він охоплює й економіку, і політику, й мораль, і науку – усі сфери суспільного життя.

Чи можна вважати, що епоха Постмодерну *вже* наступила і є загально-планетарним явищем? Відповідаючи на це питання, треба зазначити, що опозиція “модерн – постмодерн” є феноменом західноєвропейської культури, хоча деякі тенденції постмодерну проникають і в інші регіони нашої планети. І навіть стосовно країн Західної Європи феномен постмодерну ще не має чітко визначених ознак. Префікс “post-” тут означає лише те, що існують *супутні*

відмінності в основних рисах культури модерну та культури нового історичного періоду, який настав *після* модерну. Нині ж можна говорити лише про його перші кроки і про перші гіпотези, теорії, концепції, прогнози його формування, тобто про накреслення *стратегічних* завдань і перспектив суспільного розвитку. І, можливо, у майбутньому новий етап поступу людства дістане іншу назву.

Глобальні проблеми сучасності як негативні наслідки культури модерну

З реалізацією планів культури Модерну сучасні дослідники – філософи, політологи, соціологи, економісти, культурологи зв'язують виникнення сучасних глобальних проблем як його негативних наслідків. *Глобальні* (від слова *global* – всесвітній, загальний) – значить всепланетарні. Це такі проблеми сучасного етапу загальноцивілізаційного розвитку, які охопили всю земну кулю і невирішення яких може привести до знищення планети Земля. Вперше глобальні проблеми сучасності з усією гостротою були сформульовані й чітко окреслені вченими зі світовим ім'ям, які утворили міжнародну неурядову організацію – так званий Римський клуб (*Римський, бо перше і наступні засідання відбувалися в Римі*), до якого увійшли А.Печчеї, А.Кінг, Е.Ласло, Д.Габор, Дж.Форрестер, Д.Медоуз, М.Месарович, Е.Пестель та інші вчені. Вже у первих доповідях Римському клубу, що мали красномовні назви: “Світова динаміка”, “Межі росту”, “Людство на роздоріжжі”, “За межами століття марнотратства”, “Людська якість” тощо – вчені не лише забили на сполох щодо нагромадження ядерної, атомної та іншої зброї масового знищення, виснаження не-відтворюваних природних ресурсів, росту промислового та сільськогосподарського виробництва, надзвичайно швидкого приросту народонаселення земної кулі, зростання масштабів забруднення навколошнього середовища, але й прагнули накреслити шляхи і методи розв’язання цих проблем.

В одній з перших доповідей Римському клубу А.Печчеї зазначав, що глобальні проблеми сучасного світу є одночасно й

психологічними, і соціальними, й технічними, і на додачу ще й політичними. Вони тісно переплітаються, взаємодіють, пускають глибоке коріння і дають пагони в суміжних та віддалених сферах. Основними причинами їх виникнення він назвав: безконтрольне розселення людей на планеті; нерівність та неоднорідність суспільства; соціальну несправедливість, голод і недоїдання; широке розповсюдження бідності; безробіття; інфляцію; енергетичну кризу; вже існуюче чи потенційне зменшення природних ресурсів; розпад міжнародної торгівельної та фінансової системи; протекціонізм; безграмотність і застарілу систему освіти; бунти серед молоді; відчуження; занепад міст; злочинність та наркоманію; вибух насилля й посилення поліцейської влади; тортури і терор; зневагу до закону й порядку; ядерне божевілля; політичну корупцію; бюрократизм; деградацію навколошнього середовища; занепад моральних цінностей; втрату віри; відчуття нестабільності і, нарешті, неусвідомленість усього переліку явищ.

А.Печчеї попереджав про те, що поява глобальних проблем не означає, що зникнуть або стануть менш інтенсивними проблемами регіонального, національного або локального характеру. Навпаки, вони будуть підсилені проблемами загальнопланетарного масштабу. Уряди ж країн і наявні міжнародні організації виявляються нездатними досить гнучко реагувати на відповідний стан речей. Цей висновок був зроблений на початку 70-х років і він, на жаль, підтверджується на рубежі другого та третього тисячоліть. Зокрема, Чорнобильська катастрофа не стала у свідомості світового співовариства загальносвітовим явищем, не викликала стурбованості й занепокоєння ще неперебачуваними майбутніми наслідками для всієї земної кулі. Або взяти так звані локальні й регіональні війни, що виникли на національному, релігійному та соціальному ґрунті, які нині охопили європейський, азійський, африканський континенти й Близький Схід. І ООН, і НАТО, і ЄС, і інші міжнародні організації виявилися неспроможними ефективно розв'язати хоч би деякі з них.

Члени Римського клубу пропонували й пропонують свої засоби дослідження та розв'язання названих проблем. Наприклад, група вчених-експертів запропонувала досліджувати їх за допомогою відповідних глобальних математичних моделей, щоб прогнозувати їхні негативні наслідки. Так, Е.Ласло розробив таку модель

поведінки світового співтовариства у майбутньому, за якої необхідно скоротити матеріальне виробництво майже вдвічі, припинити вироблення зброї тощо за рахунок посиленого розвитку науки, техніки й інших технологічних засобів. А його колеги Д.Х.Медоуз, Д.Л.Медоуз, Й.Рендерс і В.Беренс побудували формалізовану модель світу, в якій прагнули відобразити існуючі глобальні проблеми шляхом поєднання того великого запасу інформації, вже нагромадженого у свідомості людей і в письмових джерелах, із новим інструментарієм для обробки інформації, а саме: системним аналізом і комп'ютером.

Досить ґрунтовно сутність та класифікація сучасних глобальних проблем досліджена радянськими філософами Д.М.Гвішиані, В.В.Загладіним, І.Т.Фроловим та іншими. Вони встановили не лише історичні рамки їх виникнення, але й суперечності, що стали підгрунттям для їх виникнення. Якщо узагальнити більшість зарубіжних і вітчизняних наукових досліджень щодо сутності глобальних проблем, то до останніх можна віднести такі:

- екологічна проблема;
- проблема загрози світової термоядерної війни;
- проблема подолання нерівномірності економічного розвитку країн із різним економічним потенціалом;
- проблема охорони здоров'я (боротьба із серцево-судинними, онкологічними захворюваннями, СНІДом);
- енергетична проблема;
- демографічна проблема;
- проблема боротьби з міжнародним тероризмом;
- проблема боротьби з неконтрольованим розповсюдженням наркотиків.

Загалом важливо зазначити, що причинами виникнення глобальних проблем сучасності стали дві групи суперечностей: “суспільство – природа” та “людина – суспільство”. Учені підkreślують міжнародний характер як самих глобальних проблем, так і шляхів їх вирішення.

Подолання глобальних проблем сучасності неможливе без об’єднання економічних, фінансових, політичних, наукових, медичних тощо ресурсів усіх без винятку країн світу. Першими кроками мають стати глибоке і всебічне дослідження цих проблем засобами природничих та соціально-гуманітарних наук,

своєрідності їх прояву в різних регіонах Землі, а також спільне вироблення глобальної стратегії в усіх сферах міжнародних відносин. Значну роль у здійсненні цих кроків мають відіграти сучасні комп’ютерні технології. З одного боку, вони дозволять глибоко і всебічно вивчити характер глобальних проблем, а з другого – виробити глобальні моделі їх вирішення, оскільки натуральне моделювання може привести до непередбачуваних негативних наслідків.

Представники Римського клубу запропонували власні стратегії вирішення глобальних проблем, головною з яких вони вважають *стратегію “стійкого розвитку”*. В ній говориться про пошуки такої моделі світового розвитку, яка б дозволила забезпечити розгортання економічних і соціально-політичних процесів без катастроф. Це означає, що світова спільнота повинна своєчасно виявляти різного роду суперечності, можливі перекоси в економічному та соціальному розвитку різних країн і регіонів, щоб своєчасно їх усувати шляхом переговорів (а не застосування зброї) у сферах економіки, політики, культурно-етнічних стосунків тощо.

Концепція “стійкого розвитку” базується на тому очевидному факті, що світ є єдиним і в той же час різноманітним. У ньому співіснують десятки різних етнічних та національних культур, локальних цивілізацій, які є неповторними, але мають бути толерантними стосовно одна одної. Провідною ідеєю зазначененої концепції виступає ідея вироблення людством *глобальної свідомості*, тобто *усвідомлення всіма людьми взаємозалежності різних регіонів земної кулі у різних галузях*. Узгодженню, оптимізації різних сфер міжнародного життя може сприяти застосування комп’ютерних технологій, які дозволяють створювати глобальні моделі світового розвитку.

Найбільш ефективними на сьогодні моделями дослідження глобальних, та й регіональних, проблем вважаються синергетичні стохастичні (імовірнісні) моделі, для побудови яких застосовується весь арсенал сучасних математичних теорій, оскільки всі глобальні процеси є відкритими, самоорганізованими, нелінійними, неврівноваженими системами з явищами флюктуацій, дисипацій, когерентності, біфуркаційності тощо, поведінку яких можна передбачити лише з незначною долею ймовірності. Вони здатні максимально враховувати всі складові частини еволюції Землі й

Всесвіту з її нелінійними ефектами, сприяти *коеволюції* (гармонійному поєднанню) людини та Всесвіту. Це дозволить у майбутньому досягти бажаних її наслідків та виключати (або хоч би згладжувати) негативні події.

Феномен глобалізації у сучасному цивілізаційному розвитку

Кінець минулого століття ознаменувався якісно новими феноменами у загальноцивілізаційному поступі людства, серед яких найвагоміше значення має глобалізація. При цьому необхідно усвідомити суттєві відмінності між поняттями «глобальні проблеми» та «глобалізація». Під глобалізацією розуміється нова, особлива якість взаємозалежності і цілісності світу, коли не дивлячись на очевидну розколотість світу, у ньому відбуваються такі процеси в економіці, політиці, фінансовій діяльності, інформаційній сфері, розвитку й функціонуванні духовної культури, які кидають виклик розколотості світу.

Термін “глобалізація” був уведений до наукового обігу Р.Робертсоном ще 1983 р., проте більшість дослідників сучасних світових процесів досить тривалий час не звертали особливої уваги на нього й не застосовували у соціальних теоріях. Лише із середини 90-х років ХХ століття у зв’язку з міжнародними науковими дискусіями щодо нових тенденцій у світовому устрої, що виникли внаслідок завершення “холодної війни”, цей термін став широко застосовуватися філософами, політологами, соціологами, економістами, культурологами тощо для характеристики нових реалій світового розвитку. Вони досліджують *об’єктивні процеси* загальнопланетарного масштабу, що торкаються різних сфер суспільного життя.

У сучасному світі економічні, фінансові й торгові зв’язки опустили всю планету, не залишивши окремим народам і країнам альтернативи їхньому входженню в єдине світове господарство. Головною ознакою в галузі економіки стало посилення впливу транснаціональних корпорацій (ТНК), які визначають економічний світопорядок. На сьогодні таких ТНК у світі існує понад 50 000, а чисельність їх філіалів у всіх регіонах сягає півмільйона

(А.Н. Чумаков. *Глобализация. Контуры целостного мира.* – М.: Проспект, 2005. – С.252).

Зміцнення позицій ТНК супроводжується формуванням *глобального (національного) ринку і глобалізацією фінансових потоків*. Зокрема, вирішальну роль відіграють світові ринки тих товарів і послуг, які мають особливе значення для функціонування всіх без винятку країн (ринок нафти й газу, ринок авіаперевезень, ринок зерна, ринок інформаційних та туристичних послуг тощо). ТНК формують світові ціни на зазначені товари та послуги й тим самим впливають на економічну політику кожної окремої країни. Внаслідок таких скоординованих дій монополістів виникають ефекти резонансів, коли економічні підйоми чи спади переносяться з однієї країни або регіону в інші, що тісно зв'язані з їх економікою. Так виникають, наприклад, сучасні енергетичні кризи, що ведуть до спаду виробництва в енергозалежніх регіонах, до зростання там безробіття.

Відомо, що нині управління та регулювання міжнародних економічних відносин здійснюються через функціонування різних міжнародних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Всесвітня торгова організація (ВТО), Всесвітній банк реконструкції і розвитку та інші впливові організації. Вони стояли біля витоків утворення глобального ринку фінансів (капіталу), а також всесвітнього ринку робочої сили, послуг, зв'язку, комунікацій, технологій і т. ін. Суттєвим результатом функціонування цієї системи ринків стали міжнародний поділ праці, переміщення значних мас робочої сили з одних географічних регіонів у інші, зокрема, з Південно-Східної Азії до США та країн Західної Європи.

Особливе місце у глобалізаційних процесах посідає інформатизація. Після того, як у 1991 р. з'явилася всесвітня інформаційна мережа (Інтернет), світова спільнота замкнулась інформаційно. Сьогодні у світі налічується близько 40 млн. користувачів Інтернету і ця кількість невпинно зростає. Всесвітня комп'ютерна мережа замінює послуги пошти, телеграфу, телефону, копіювальної техніки і навіть магазинів, що призводить до виникнення єдиного світового інформаційного простору.

Інтернаціоналізація економічного, політичного та фінансового життя, глобальна інформатизація ведуть до уніфікації й духовного

життя різних народів і країн. Зокрема, об'єктивним породженням зазначених вище процесів став феномен “масової культури”. Російський дослідник О.М.Чумаков переконливо доводить, що цей феномен пояснюється не стільки глибокими взаємопливами етнічних та національних культур, скільки стандартизацією соціальних умов повсякденного життя людей. Так, у більшості регіонів планети відбувається спрощене тиражування взірців високого мистецтва, моди в одязі, застосуванні побутової техніки тощо. Процесу “масовизації” культури сприяє також розвиток засобів масової інформації, які здатні відтворити в будь-якій кількості культуру, світоглядні кліше, мовленнєви штампи, стереотипи мислення, поведінки та способу життя (там само. – С.257).

Не оминули глобалізаційні процеси й систему освіти. Болонська система вищої освіти, до якої втягується й Україна, є одним із проявів стандартизації освітнього процесу. Швидке кількісне збільшення університетів, інститутів, академій, коледжів і інших навчальних закладів посилює боротьбу за абітурієнтів, що в кінцевому підсумку нівелює цінність диплому про вищу освіту. “Омасовлення”, стандартизація, некритичний підхід до переймання чужого досвіду у цій сфері обертається для суспільства знеціненням вищої освіти, зниженням рівня загальної культури майбутніх спеціалістів та здатності до вирішення складних соціальних проблем. Проте ці процеси є об'єктивними, їх зупинити неможливо, оскільки система вищої освіти перетворюється на свого роду валюту, що контролює підготовку кадрів, формування світоглядних стандартів, можливості працевлаштування в різних країнах світу.

Отже, глобалізація кидає виклик розколотості світу, автономізації та атомізації народів і культур, веде до єдності господарських зв'язків, соціально-політичних процесів та історичної долі різних країн. Вона веде до діалогу й полілогу культур і етосів у пошуках гармонічного об'єднання людства перед лицем загальних загроз та глобальних проблем (*етос* – сукупність звичаїв, норм, правил, ціннісних настанов і т.п., прийнятих у певних професійно чи станово локалізованих соціокультурних практиках. Наприклад, *етос* учених, *етос* середньовічних лицарів тощо).

Проте не можна лише позитивно оцінювати значення глобалізаційних процесів. Слід відзначити й негативні тенденції, що породжуються глобалізацією. Так, після розвалу Радянського Союзу “двополюсний” світ перетворився не на “багатополюсний”, про який мріяло людство, а на “однополюсний”, у центрі якого – Сполучені Штати Америки. Це супроводжується експансією американських стандартів на більшість регіонів земної кулі, оголошених США зоною національних інтересів (експансія – розширення сфер впливу державних органів, монополістичних угруповань тощо, який здійснюється як економічними методами, так і позаекономічними, зокрема, військовим втручанням у справи інших країн, дипломатичним тиском тощо). США без дозволу ООН і погодження з міжнародним співтовариством проводить свої військові операції, наприклад, проти колишньої Югославії, в Афганістані, Іраку тощо.

Американські транснаціональні корпорації контролюють більшу частину виробництва та збуту різноманітних товарів масового споживання. Відбувається насильницька доларизація світового фінансового ринку. США наводнили практично увесь світ неконвертованими доларами і вже майже три десятиліття не обмінюють своїх грошей на золото. На початок 70-х рр. ХХ ст. у всьому світі в обігу було біля 80 млрд. доларів, тоді як у самих США – біля 50 млрд. доларів. На початку ХХІ століття це співвідношення збільшилося втрічі (А.Н. Чумаков. *Глобализация. Контуры целостного мира*. – М.: Проспект, 2005. – С.256). Майже всі країни світу опинилися у фінансовому боргу перед США і цей борг має тенденцію до зростання. У міжнародній політиці державні діячі США демонструють норми “подвійної моралі” стосовно до інших країн.

Іншим негативним наслідком глобалізації є нівелювання етнічних і національних цінностей різних народів і країн під натиском стандартизації, усереднення матеріальної й духовної культури. “Вестернізація” (west – захід) духовної культури загрожує знищенню національного мистецтва, кіно, театр, мови, літератури. Американські бойовики, трилери, вестерни, порнофільми заполонили екрани країн усіх континентів. Американська поп-музика тиражується через компакт-диски і наводнила світовий музичний ринок. Американізована англійська

мова домінує не лише в науці, економічній і політичній сферах, але й у побуті, що стимулює розвиток національних мов, невиправдано забруднює їх американізмами.

Нав'язування американських стандартів і цінностей усім народам зустрічає спротив з боку цілих регіонів. У цьому зв'язку виникають нові вектори цивілізаційного розвитку: з одного боку, Західна – Східна вісь, а з другого – Північна – Південна, які не лише перетинаються, але й протистоять одна одній. Це породжує нові проблеми загальноцивілізаційного розвитку. В такому разі найкращою стратегією майбутнього вважається досягнення не лише єдності світу, яка може поглинути національну самобутність та самоідентичність кожного народу, але й *реальне* збереження плюралізму етнічних і національних культур за їхнього постійного взаємопроникнення, діалогу й полілогу.

Явище глобалізації приковує до себе пильну увагу в усіх країнах світу. Його дослідженням займаються не лише вчені, філософи, культурологи, але й державні та громадські діячі, оскільки йдеться про перспективи пошуку моделей нового міжнародного порядку у цілісному взаємозалежному світі, щоб він став справді безпечним і стабільним. Вирішення цього завдання не може бути легким та простим, оскільки людство нагромадило чимало глобальних і регіональних проблем, без вирішення яких неможливе формування справедливого світоустрою. Це є завданням досить віддаленого майбутнього людства.

Основні терміни

Модерн – історичний період у розвитку західноєвропейської цивілізації, який охоплює час від початку XVI ст. до середини XX ст.

Постмодерн – історичний період, що розпочався у Західній Європі з другої половини ХХ століття і триває тепер.

Глобальні проблеми – сукупність економічних, соціально-політичних, екологічних та інших суперечностей, що охопили планету Земля з кінця 60-х років ХХ століття, невирішення яких ставить під загрозу майбутнє людства.

Глобалізація – об'єктивні процеси загальноцивілізаційного розвитку, які визначають взаємозалежність і цілісність світу в усіх сферах суспільного життя, підкреслюють спільність історичної долі людства.

Стійкий розвиток – наукова концепція, в якій висувається ідея створення такої моделі світового розвитку, яка б забезпечувала мирне співіснування всіх народів на основі врахування економічних, політичних і етно-культурних інтересів кожного з них.

Питання та завдання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність історичної періодизації суспільства за опозицією “модерн – постмодерн”?
2. Чим різняться підходи Ж.-Ф.Ліотара та П.Козловськи до визначення основних рис культури постмодерну?
3. Порівняйте сутнісні риси інформаційного суспільства та культури постмодерну.
4. Здійсніть класифікацію основних глобальних проблем сучасності.
5. Поясніть, у чому криється об'єктивний характер глобалізації.
6. Назвіть негативні тенденції сучасних глобалізаційних процесів.
7. Покажіть відмінності між глобальними проблемами та глобалізацією.
8. Які шляхи вирішення глобальних проблем пропонує Римський клуб? Чи згодні Ви з цими пропозиціями?

Література

Основна:

ПРАКТИКУМ З ФІЛОСОФІЇ: Навч. посібн. / Л.Г.Дротянко, О.А.Матюхіна, В.Г.Вдовиченко та ін. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2006. – С.217-231.

ЛУК'ЯНЕЦЬ В.С., Соболь О.М. Філософський постмодернізм. – К.: Абрис, 1998. – 352 с.

ВВЕДЕНИЕ в философию: Учебное пособие для вузов. / авт кол. Фролов И.Т и др. – М.: Республика, 2004.– С. 590-605.

ГУРЕВИЧ П.С. Основы философии: Учебник. – М.: Гардарики, 2000. – С. 413-433.

КАНКЕ В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М.: Логос, 2002. – С. 285-291.

НОВАЯ ФИЛОСОФСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ: В 4-х томах. Ред. В.С.Степин и др. Статты: «Информационное общество», «Культура», «Цивилизация», «Модернизм», «Постмодернизм», «Глобальные проблемы».

ФІЛОСОФІЯ: Навчальний посібник /Л.Ф.Надольний, В.П.Андрущенко та ін.; За ред. І.Ф.Надольного. – К.: Вікар, 1997. – С.556-576.

ФІЛОСОФІЯ: Підручник /І.В. Бичко, І.В. Бойченко, ін. - К., 2001. – Розділ 4,5.

ФІЛОСОФІЯ: Посібник для студентів вищих навчальних закладів /Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. – К.: Академія, 2001. – С. 364-419.

Додаткова:

ДРОТЯНКО Л.Г. Феномен фундаментального і прикладного знання: (Постнекласичне дослідження). – К.: Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджм. і бізнесу, 2000. – С.110-124, 350-367.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ постмодернізму / За ред. Ч.Вінквіста та В. Тейлора. – К.: Основи, 2003. – 503 с.

ЗАГЛАДИН В.В., Фролов И.Т. Глобальные проблемы современности: научный и социальный аспекты. – М.: Международные отношения, 1981. – 240 с.

КАСТЕЛЬС М. Інтернет-галактика. – К.: Ваклер, 207. – 304 с.

КОЗЛОВСКИ П. Культура постмодерна: Общественно-культурные последствия общественного развития. – М.: Республика, 1997. – 240 с.

КРИМСЬКИЙ С.Б. Павленко Ю.В. Цивілізаційний розвиток людства. – К.: Фенікс, 2007. – 316 с.

ХАНТИНГТОН С. Столкновение цивилизаций. – М.: Изд-во АСТ, 2003. – 603 с.

УЄБСТЕР Ф. Теории информационного общества. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.

ФРОЛОВ И.Т. О человеке и гуманизме: Работы разных лет. – М.: Политиздат, 1989. – 559 с.

ЧУМАКОВ А.Н. Глобализация. Контуры целостного мира. – М.: Проспект, 2005. – 432 с.

ШАПОВАЛОВ В.Ф. Основы философии: От классики к современному: Учебное пособие для вузов. М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. – С.576-600.

Першоджерела

ЛІОТАР Ж.-Ф. Состояние постмодерна. – СПб: Алетейя, 1997. – С.14-23.

МИР философии: Книга для чтения: В 2 ч. / Сост. П.С.Гуревич, В.И.Столяров. – М., 1991. – Ч.2. – С.522-538, 541-545, 558-585.

СУЧАСНА зарубіжна філософія: Основні течії і напрямки: Хрестоматія. – К.: 1996. – С.

ТЕЙЯР ДЕ ШАРДЕН П. Феномен человека. – М.: Наука, 1987. – С.220-226.

ТОЙНБИ А. Цивилизация перед судом истории. – СПб: Прогресс-Культура, 1996. – С.

ТОФФЛЕР Э. Третья волна. – М.: АСТ, 1999. – С.

ФІЛОСОФІЯ. ХРЕСТОМАТИЯ: Навч. посіб. // За ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнка В.І. – К.: Вид-во Національного авіаційного університету, 2009. – С. 206 – 217.